

Ortoepie – spisovná výslovnost

Ke kultivovanému mluvnímu projevu je také třeba dodržovat pravidla **spisovné výslovnosti**.

Při výslovnosti **samohlásek** věnujeme pozornost:

- kvalitě (zřetelná výslovnost na správném místě - lid, vid', nedám, budu, kolébka, ...)
- délce (domů, půjdu, říkám, ...)
- výslovnosti při výskytu dvou samohlásek vedle sebe.

To nastává:

- při českém rázu (po_otevřít, modro_oký, dva_advacet, a pod.).
U přejatých slov vyslovujeme bez rázu (poezie, reakce, ale za_interesovanost).
- na rozhraní části slov (s předponou nej-)
- před spojkami (a, i, až, ale, avšak, ani, aby)
- po nepřízvučné slabice (byl ospalý, to' on)
- když má ráz funkci rozlišovací (sužovat, zužovat).

Při výslovnosti **souhlásek** je třeba věnovat pozornost:

- skupinám párových souhlásek, u kterých dochází k spodobě znělosti (sbírat [zbírat], sbor [zbor])
- celá skupina se vyslovuje jako znělá nebo neznělá (zkouška [skouška], shoda [schoda] i [zhoda] a pod.)
- změnám na konci slova, kde dochází k vyslovování znělé souhlásky jako neznělé (sud [sut], sjezd [sjest] a pod.)
- výslovnosti s rázem, kde ráz má na předcházející souhlásku vliv jako neznělá souhláska (v okně [f_okně], bezúročný [bes_úročný] a pod.)
- splývavé výslovnosti skupin stejných souhlásek (měkký [mňeký], činnost [činost] a pod.)
- tvarům slovesa být, kde dochází k výslovnosti bez j, není-li na nich důraz (jsem [sem], jsi [si])
- pečlivé výslovnosti všech samohlásek:
 - nevysouváme je (hřbitov, tkanička, jablko, ...)
 - nevsouváme je (...)
 - nezjednodušíme (švestka, mladší, kostka, ...)
 - neměníme (slupka, smyčec, čtvrtek, ...).

Při výslovnosti cizích slov:

- zdomácnělá počeštlá slova vyslovujeme tak, jak se píší (hokej, rentgen, analýza)
- původním pravopisem psaná slova vyslovujeme obvykle jako nezdomácnělá (adagio [adádžo])
- pozor na nespisovnou výslovnost "k" jako "g" (demokracie, dekret, motocykl)
- cizí vlastní jména vyslovujeme podle výslovnosti původního jazyka (Jean Jacques Rousseau [žán žak rusó], New York [ňjú jork])
- v řadě slov lze nově užívat dvojí psaní a tedy i dvojí výslovnost (diskuse i diskuze, pasívum i pasívum a pod.)

Slovní přízvuk rozlišuje slabiky přízvučné (akcentované, vyslovené větší silou) od slabik nepřízvučných. V českých slovech je přízvuk vždy na první slabice víceslabičných slov, s výjimkou předložkových pádů. Tam strhuje přízvuk slabičná předložka (na stole, do školy). Někdy si dovolíme výjimku, když chceme mimořádně zdůraznit slovo po předložce (Nacákal mi na vyčištěný kabát.).

Český přízvuk je svébytný, neváže se na délku ani na gramatický tvar. Kromě hlavního přízvuku můžeme, ale nemusíme, využít i vedlejších slovních přízvuků. Ty jsou pak slabší (Naše zahrada je nádherná). Přízvučnost českého rytmu neznamená, že by v řeči nehrály roli dlouhé a krátké samohlásky. Jsou jednak významotvorné (pátá - pata, dul - důl), jednak mají svoji výraznou úlohu v rytmu jazyka. Jsou někdy v souladu s přízvukem, jindy v rozporu (Co děláš, nevidíš?). A právě tato pestrost délek a naproti tomu stálý přízvuk vytvářejí libozvučný přízvuk naší mateřštiny.

Rovněž věta je nejen celkem myšlenkovým a mluvnickým, ale i zvukovým. V rétorice si všímáme jednak frázování (členění věty na menší zvukové a významové celky), jednak větného přízvuku, který může dosti podstatně změnit význam sdělení (Já s tebou nesouhlasím. Já s tebou nesouhlasím. Já s tebou nesouhlasím.) jednak melodie (intonace), zvláště na konci větného úseku (stoupavá, klesavá, stoupavě klesavá).

LIST 2

Technická cvičení**Máte dobře vyladěný hlas?**

Dobrý hlas dokáže podpořit vaše profesionální postavení, špatný hlas v lepším případě nudí, v horším rozčiluje. Myslete teď chvíli na vlastní hlas. Jestli se na Vás, když máte povstat a promluvit, vztahuje některý z následujících problémů, pak je zapotřebí určitého úsilí ke zlepšení hlasu:

- když mluvíte, cítíte se nepřírozně a slyšíte trochu jiný, zpravidla vyšší hlas, než jakým mluvíte normálně
- jste dospělý, ale máte hlas jako dospívající nebo téměř dětský
- lidé Vás žádají, abyste mluvili nahlas, a to i když mluvíte jen k velmi malé společnosti, kde jsou všichni na doslech
- používáte "slovní vatu", jako "ehm", "tak", "prostě", "teda",...
- když mluvíte do mikrofonu, Váš hlas zní bezvýrazně
- když mluvíte déle než 15-20 min, začne Vás bolet v krku
- máte silný krajový přízvuk nebo dokonce mluvíte nářečím
- Vaše věty končí zvednutím hlasu jako by to byly otázky, i když vlastně sdělujete fakta
- Váš hlas nezní dostatečně autoritativně
- máte trému, což se na Vašem hlase projevuje chvěním, zajíkáním, rychlou mlouvou a pod.
- zvuk Vašeho hlasu se Vám prostě nelíbí.

Udělejte s tím něco!

1. Večer si při sledování televizních programů vyberte herce nebo hlasatele, který se Vám svým způsobem vyjadřování líbí. Pozorně poslouchejte a všimněte si rozdílů v tónu hlasu, tempu, výslovnosti a srozumitelnosti. Oceňte, že o čem mluví a pro koho mluví.

LIST 2

Potom si sami přečtete nahlas třeba následující text a porovnávejte:

"Šel jsem k olši, kde visel v síťce úhoř. Byl živý, maličká očka se mu podivně nazlátle leskla, kdyby to byl člověk, řekl bych, že má horečku. Začal se v síťce kroutit, ale neměl žádnou šanci. Ale nevzdával se, jako se nevzdávají ti nejpevnější lidé: Úhoř nikdy neztrácí naději. Ani když už je mrtvý a jeho tělo je rozbité, ještě chce utéct a žít. Lehl jsem si k ohníčku do trávy a myslel jsem na poutníka úhoře a jeho rod ..." (Ota Pavel, Velký vodní tulák).

Přečetli jste si úryvek nahlas? Nepospíchali jste zbytečně? Přečtete si ho ještě jednou a zaposlouchejte se do významu a zvuku slov. Prvním Vaším úkolem je, abyste se naučili poslouchat a slyšet se, dokázat srovnávat se se vzorem a přiznat si své chyby.

2. Kdo myslí, že nemá co zlepšovat, ať úryvek namluví na magnetofon a vlastní projev si poslechne. A tu pásku nemažte. Nechte si ji jako záznam, který Vám pomůže při sledování Vašich pokroků.

3. A teď dýchejte. Nikdy nedokážete dobře vystupovat a řečnit, nebudete-li dýchat normálně a přirozeně. Začněte tím, že srovnáte své tělo na střed. Pokud stojíte, rozložte váhu rovnoměrně na obě nohy. Tím tělo srovnáte a dovolíte hlasivkám pracovat v souladu s bránicí a plícemi. Dýchejte zhluboka a pomalu. Zaměřte se na to, abyste napřed naplnili spodní část plic, takže se Vám roztáhne i břicho. (Nesmíte mít těsný oděv nebo utažený pásek. Všimněte si, že žádný operní pěvec nebo pěvkyně nejsou v pase štíhlí.) Nechte vzduch stoupat zdola nahoru, do střední a pak horní části plic. Je důležité, abyste cítili, jak vzduch proniká do hrudníku, skoro jako kdyby proudil krkem až do Vašeho hrdla.

Nadechněte se a začněte mluvit až zároveň s výdechem. Hlas tak bude znít hlouběji a kontrolovaněji. Když mluvíte na začátku výdechu nebo dokonce na vrcholu nádechu, zní váš hlas zoufale a lapáte po dechu.

Dechová cvičení:

- nadechněte neslyšně nosem - vypouštějte vzduch na sykavku "s" : tlačíme bránici
- co nejvíce se nadechněte. - co nejdéle vzduch v plicích podržte, prudce vydechněte
- nadechněte se a jako zpěváci vydechujte tónem (střídejte samohlásky "a - e - i - o - u")
- hodně se nadechněte a při výdechu zřetelně vyslovte "Tři sta třicet tři stříbrných křepelek přeletělo přes tři sta třicet tři stříbrných střech". Dech by Vám měl vystačit na dvojí, případně trojí vyslovení. (Ženy mají obsah plic menší, pokud ovšem pravidelně neplavou, necvičí se ve zpěvu nebo nehrají na nějaký dechový nástroj).

4. Modulace hlasu

- řekněte následující větu několika způsoby:

- a) jako prostou informaci klidným sdělovacím hlasem
- b) zcela lhostejně
- c) rozčileně a nervózně

"Okamžik, prosím, jen co to dodělám, hned jsem Vám k dispozici".

- použijte různé informace, různě umístěných akcentů, různé dynamiky i různého tempa např. ve větě: "Vůbec mi neděláš radost":

- a) Vůbec mi neděláš radost.
- b) Vůbec mi neděláš radost.
- c) Vůbec mi neděláš radost.

5. Hlas a ortofonie

- procvičování samohásek

"a" - mezi domiama má má máma malou zahrádku
Vám zdar a sláva!

"e" - be, fe, le, me, pes se veze
Elen se vesele veze s jelenem přes celé meze.

"i" - piliny, cizinci, vinní i nevinní filišťní

Líní synci byli v síni.

"o" - bolí, bol, bos, pólo, molo, kolo, okolo

Prorok Krok, rok co rok, prorokoval dobrý rok.

"u" - úskalí, údobí, úběl, úsudek, ukusuje

Kup tu kupu hub!

"ou"- ouvej, ouvej, dlouhá touha pouhá.

Chroupou oukrop s pouhou houskou.

"au"- klaun, faun, sauna, auto, august

Mauglí, Maur, Austrálie

- procvičování souhlásek, artikulace

"p" - Já, bába po Bohu,

"b" pomohu, co mohu

a co nemohu,

nechám Pánu Bohu.

"m" - mám mámu, nemám mámu, mám mámu, nemám mámu,

"t" - ta teta to tam mete

"d" Dutý datel tady tudy

dá tam tudy tyto dudy.

"n" - nad novou novostavbou

banka, Anka, panenka, Alenka

"ň" - Niněrista s niněrou ně řekl ani ň.

"g" - glo, glo, glo, ...

"k" - klepity klapity klepity klap

"s" - Zablýsklo se, světlo zhaslo

"z" sníh se spustil z nebes dnes,

sněs se vesměs v pustý les.

Zlou Zuzanu zlobí zuby

"š" - Šašek plaší šeptem myši,

však ho myši špatně slyší.

"ž" - Žížala se pláží plouží,

žába touží žíti v louži.

"c" - Na celnici cizí synci
clili více cizích mincí.

"č" - Čísi čočky lačná kočka
mlčky číhá, točíc očka.

"j" - Jój, Jíra mjíj její jmelí.

"l" - Nalili-li liliputáni liliím vodu?
Mytli mytli, už mě chytli,
jak mám vylézt, když jsem v pytli.

"r" - tramtarará, vráno, vráno,
ryby, raky, ryby raky

"ř" - Bratře Petře,
nepřepeři pepřem
pepřeného vepře.

"h" - Haló, haló, hopsa hejsa
hele, hele, Helena

"ch" - Chytrý chachar se chechtá:

"v" - Vávro, vidle vem, vyžeň vlka ven.
Vávra vidle vzal, vlka ven vyhnal.

"f" - foukej, foukej větříčku
větřík věje, pofukuje

- cvičení hlasové ohebnosti

Zavírám, zavírám les,
abysem nikdo nevlez,
ani kočka, ani pes.
Vleze-li sem bába,
ať je z ní žába,
vleze-li sem dědek,
ať je z něj dudek,
vlezé-li sem panna,
ať je z ní srna,
vleze-li sem mládenec,
ať je z něj brabenec.

6. Rytmus a melodie

(zazpívejte si nebo skandujte)

Hajhou husy ze pšenice,
hajhou husy ze žita,
lepší je ta malá holka
nežli je ta veliká.

Dej Pánbu deštička
na naše políčka,
aby se zdařilo
žito i pšenička.

7. Jazykolamy

Strýc Šusta suší švestky.

Vlky plky, drbu vrbu.

Hlavní roli lorda Rolfa hrál Vladimír Leraus.

Na klavír hrála Klára Králová.

Zaželezilo-li se železo, či nezaželezilo-li se železo.

Rozprostovlasatila-li se dcera krále Nabuchodonozora
či nerozprostovlasatila-li se.

Lyžař zalyžařivší si potkal lyžaře nezalyžařivšího si.

Pštros s pštrosicí a pštrosáčaty šli do pštrosáčárny.

Naolejuje-li jí Julie vlasy nebo nenaolejuje-li je.

Naše lomenice je mezi lomenicemi ta nejlomenicovatější.

Od poklopu ku poklopu Kyklop koulí koulí.

Poslední poklop tam chyběl, Kyklop tam zahučel
i s koulí.

